

A HONTI ÁLORCÁSDI

1845-ben Magyarhon politizáló köreiben — kivált ellenzéki oldalon — meglehetősen nagy port vert fel az április 24-én lezajlott honti tisztújítás. Addig ugyanis Hont megye élén olyan tisztikar állott, amelynek a tagjai majd mindnyájan ellenzékiek voltak; s ennek az együttesnek a tevékenységét sem a hazai konzervatívok vezetőgárdájához tartozó főispán, Majláth György országbíró, sem az ő főispáni feladatkörének érdemi részét a kormányzat megbízásából 1843-ban átvevő adminisztrátor, a máskülönben pedig igen ügyes és igyekvő Luka Sándor udvari tanácsos nem tudta korlátok közé szorítani. Az 1845-i választást viszont Hontban a konzervatívok nyerték meg. S ebben volt része annak, hogy a szavazásra megyebeli udvarhú nagybirtokosok tömegével vonultattak fel tőlük — például a dézsmás szőlők haszonélvezőiként — egzisztenciálisan függő kisnemeseket, amint volt része ebben annak is, hogy a tisztújítás napjára Luka az ipolysági megyeháza környékét az ellenzéki szavazók megfélemlítése végett katonasággal rakatta meg; az ellenzék alulmaradása azonban elsősorban nem ilyen okokon múlt, hanem azon, hogy hívei közül sokan a választást megelőzően köpönyeget fordítottak és átpártoltak a konzervatívokhoz. Ami már abból is kitetszik, hogy bár a megye első és másodalispánságát ekkor — Maithényi László bárónak (az azonos nevű bari főispán unokaöccsének), illetve Vajda Istvánnak a személyében — két olyan (eddig alacsonyabb tisztséget viselő) ember nyerte el, aki kezdettől fogva a konzervatívokkal tartott, az 1845 előtt tisztséghez jutott ellenzékiek többsége szintén megmaradhatott a vármegye szolgálatában továbbra is s vállalta is a további munkát — csak most már konzervatív zászló alatt.

S egyes emberek hitszegésére adódtak persze példák az országban korábban is. (Hogy ne menjünk messzire: valaha maga Luka is a liberális ellenzék táborában kezdte politikai pályafutását.) Ilyen tömeges pálfordulásra azonban eddig nemigen került sor. Az országos ellenzék köreiben ezért most lőn nagy felháborodás, s egyre-másra születtek a tiltakozó fel- és köriratok — ha nem is a párthűség felborítói ellen (hiszen azok könnyen hivatkozhattak volna lelkiismeretük állítólagos parancsára), de legalább a korteskedés meg a katonai karhatalom igénybe vétele miatt. Azon azonban, ami történt, ezek a próbálkozások utólag természetesen már mit sem változtathattak.¹ Hont megye újdonsült pecsovics vezetői tehát bizonyosra vehették, hogy helyzetüket hivataloskodásuk három éve alatt semmi sem fogja megingatni; s nyugalalmukból akkor sem látszottak kizökkenni, amikor 1847 novemberében megnyílt a tisztújítást követő első országgyűlés; jóllehet nyílt titok volt, hogy ezen a diétán az alsótábla félelmetes ellenzéki vezerszónoka, Kossuth pellengérre szándékozik állítani az adminisztrátorok önkényeskedéseit, s nem fért kétség ahhoz, hogy ez alkalommal Luka Hont megyei viselt dolgai sem fogja szó nélkül hagyni.² Mi több: Hont megye hatalmasai a jelek szerint abban a szilárd meggyőződésben néztek elébe a következő, 1848 április 13-ra kitűzött³ tisztújításnak is, hogy az a megye kormányzatát további három év tartamára megint csak simán rájuk fogja bízni.

Mielőtt azonban ténylegesen is learathatták volna a már-már markukban érzett újabb győzelmet, „egyszerre leszakadt az ég a földre”:⁴ kitört a forradalom; s ez a nemvárt fordulat nemcsak hogy egyik napról a másikra teljességgel keresztülhúzta minden számításukat, hanem egyidejűleg mardosó balsejtelmekkel is tetőtől talpig átitatta őket. Balsejtelmekkel általánosságban véve: hiszen a legújabb fejleményekből arra következtethettek, hogy a forradalom folyamánként kő kövön nem fog maradni az ország ősi — nékik olyannyira szívükhöz nőtt — társadalmi és politikai berendezkedéséből. És balsejtelmekkel saját személyes sorsukat illetően is:

hiszen most már nemcsak az a veszély rajzolódhatott ki lelki szemük előtt, hogy a közelgő tisztújításon mégis vereséget szenvednek majd s ezzel kicsöppennek eddigi hatalmi helyzetükből, de az is, hogy azután tehetetlen céltáblává lesznek a múltakat rajtuk minden módon megtorolni vágyó politikai ellenlábasaik haragjának.

Bármekkora aggodalmakkal fürkészgették is azonban március második felében a „kétes jövő rejtelméi”-t⁵ ellenállásra egy pillanatig sem gondoltak. Ellenkezőleg: töprengéseiknek eleinte egyedüli tárgyak az volt, hogyan mentseék, ami esetleg mégis menthető, s ennek érdekében hogyan keltsenek olyan látszatot, mintha az övékénél túlradóbb örömmel senki sem fogadta volna a forradalmat. Ebbeli igyekezetükben pedig nemegyszer még az úriemberekre nézve mindhalálig kötelező jóízű követelményeit sem áttalották habozás nélkül felrúgni. Így már március 24-én is, amikor végérvényesen kénytelenek lettek leszámolni avval, hogy a forradalom eredményeként Magyarországon most első ízben létrejövő önálló, parlamentáris kormányt az Ellenzéki Párt általuk mélységesen — és okkal — gyűlölt elnöke, Batthyány Lajos gróf fogja megalakítani, s erre „sebes póstán” még a megye aznapi közgyűléséből útnak indították Batthyány címére a következő feliratot:

Méltóságos Gróf, Minister Elnök Úr!

Mai napon Nádor ő Fenségenek hozzánk intézett leveléből hivatalosan értesünkre esett, miszerint ő Felsége, koronás fejedelmünk Méltóságodat a magyar ministerium elnökévé kinevezni kegyelmesen méltóztatott.

Hont megye közönsége — úgymint annak összes népessége — Méltóságodnak ezen megyeszerte már is kihirdetett kinevezését a legőszintébb hazafiúi érzéssel s ez érzésnek örömrádásokban kitörő jeleivel fogadta.

Hont megye, nem akarván sem megelőztetni, sem felhívattni, siet Méltóságodnak e hazafiúi hangulatát polgári tisztelettel kinyilatkoztatni.

Ne csodálja Méltóságod, hogy Hont megye, mely az előbbi kormány férfiainak köztudomásra olly gyakorta adta bizalma nyilvánítását, most olly hamar nézetit változtatva, üdvözölni siet Önt. Az akkor egy erőszakolt állapot volt — előidézve a megbukott kormány rendszer anyagi és szellemi eszközei által —, ez pedig azon állapot, mely csak az önkéntes akaratnak szabad nyilvánulása, a kivívott szabadság csírájának első gyümölcse.

Tudjuk mi, Méltóságos Gróf! hogy politikai létünknek még csak hajnal korát éljük, hogy a szabadság napjának dele még a magyar ég övön fel nem tűnt s így milly s mennyi roppant teendő fekszik az új kormány vállain; tán kétségbe is esnénk a jövőendő eránt; de a szabadság napjának első napsugára már is feltűnt Méltóságodban, s mi azt — teljes meglepéssel a jelen s teljes reménnyel a jövő eránt — legőszintébben üdvözöljük.

Fogadja tehát Méltóságod, Minister Elnök Úr, úgy Ön, mint az Ön által kiválasztandó kormány társai eránti teljes bizalmát úgy Hont megye rendjeinek, mint összes népességének.

Hazafiúi mély tisztelettel maradván

Ipolysághon, 1848^{ik} évi martius 24^{én} állandólagosan tartott közgyűlésünkől
Méltóságodnak

alázatos szolgálai,
Hont vármegye közönsége⁶

S evvel a próbálkozással sokra persze nem mentek, hiszen Batthyány, akinek bizonyára okádkodhatnákja támadt a fenti sorok olvastán, még csak válaszra sem méltatta a honti uraságok „örömríadás”-ba burkolt magyarázkodását. Ez azonban a felirat szerzőit egyelőre legkevésbé sem bírta rá arra, hogy letérjenek az általuk legújabbban választott ösvényről. Ellenkezőleg: ha akadt e hazában ember, akit ők még Batthyánynál is szenvedélyesebben gyűlöltek, akkor az Kossuth volt: s mégis teljes egyetértést mutattak, mikor a megyebeli ellenzék egyik hangadója, Boronkay Lajos három nap múlva azzal a javaslattal fordult a megye állandó választmányához (amelyet az előző közgyűlés a diétán felmerülő kérdések rendszeres megvitatására küldött volt ki a maga soraiból), hogy „miután Kossuth Lajos honboldogító polgártársunknak irodalmi és politikai pályáján úgy a monarchia, mint magyar ország jóllétének békés átalakulás útjánai előteremtésében s a szeretett köz haza felvirágzásában tanúsított fáradhatatlan buzgósága és szerzett érdemei nemcsak mindenki előtt ismeretessék, de szerencsés sikeröknél fogva halhatatlannak is lennének, hazánk pedig más hazák hálá intézvényivel mint eddig nem bírta: utasításul adassék [a megyét képviselő] országgyűlési követ uraknak, hogy fennevezett halhatatlan érdemű polgártársunk érdemeihez méltó s maradékinek szolgálendő országos megadományoztatását még ez ország gyűlésén sürgessék, s ezen indítvány... pártolására valamennyi testvér megyék is felszollíttassanak”. Maga a választmány pedig nemcsak hogy „köz lelkesedéssel” fogadta az előterjesztést, hanem a hízelgő szóvirágokat még szaporítani is jónak látta, leszögezve, hogy azért járul a javaslatához, mert ismeri ugyan „a megye közönsége Kossuth Lajos fáradhatatlan buzgalmú polgártársunk szerénységét, melynél fogva ő semmi magán embernek — legyen az koldus vagy király — lekötelezettje lenni nem akar”, de „erősen” hiszi, hogy „illy classicus lélek polgári kötelességéhez képest a hazának lekötelezettségévé magát tenni nem átalandja...”⁷

Más kérdés, hogy ennek a határozatnak a foganatosítására végül mégsem került sor. S hogy miért nem, azt pontosan nem tudjuk, de gyaníthatjuk. Valószínű ugyanis, hogy nem sokkal e március 27-i választmányi ülés lezajlása után már Ipolyságon is értesültek azokról a megyei igazgatás megújítását célzó kétrendbeli törvényjavaslatokról, amelyeket a következő napon, 28-án éppen Kossuth terjesztett az országgyűlés elé; s szövegükből a honti vezetők már kiolvashatták, hogy a rájuk leselkedő veszélyek mégsem olyan nagyok, mint amekkoráknak első ijedelmükben képzelték őket. Hiszen e törvénytervezetek egyikének az elfogadása esetén az eddigi — rendi alapokon nyugvó — megye közgyűlések szerepét a jövőben ugyan népképviselői úton választandó testületek vették volna át; de — mert Kossuth azon volt, hogy a megyék irányítása a közgyűlések népképviselőre alapozása ellenére ezután se kerüljön sehol a hatalomból eddig kirekesztett elemek s kivált ne kerüljön nemzetiségi politikusok kezébe, hanem továbbra is a magyar nemesi vezetőréteg reprezentánsainak a kezében maradjon — a másik általa szövegezett törvénytervezet szerint az országgyűlés egyidejűleg azt is kimondotta volna, hogy „a megyékben a legközelebbi országgyűlés intézkedéséig tisztújítások nem fognak tartatni, kivéven, ha egyes megyének közigazgatási viszonyai azt halaszthatatlanná tennék, melly esetben a tisztválasztást a belügyek ministeriumának rendeletére az illető megye képviselő gyűlése fogja megtenni”.⁸

Ezeknek a kossuthi javaslatoknak a megismerése után tehát Hont megye urai már sürgősen érezhették, hogy oly arcpírító módon megalázzák magukat a kidolgozásukra vállalkozó „classicus lélek” előtt, mint azt 27-én kezdeti fejvesztettségükben elhatározták volt; habár aggodalmaiktól pillanatnyilag még mindig nem szabadultak meg egészen. Azt ugyanis a március végi napokban még nem tudhatták, hogy az országgyűlés a megyék nemesi vezetőrétegének birtokában lévő hatalmi állások körülbástyázására a következő héten, a szóbanforgó törvénytervezetek megvitatása során még a Kossuth által indítványozottaknál is messzebbmenő rendszabályokat fog alkotni: hogy egyelőre el fogja mellőzni a megyei közgyűlések teljes népképviselőre alapozását s a közgyűlések feladatkörét további törvényhozási intézkedésig olyan

ideiglenes bizottmányokra fogja ruházni, amelyeket az (erre az alkalomra korlátozott számú nem-nemessel is kibővítendő) *eddig*i közgyűlések lesznek hivatva megválasztani a maguk kebeléből;⁹ a tisztújítások átmeneti tilalmát pedig — Kossuth álláspontjától eltérően — *kivétel nélkül* minden megyére (így a forradalom által konzervatív tisztviselők kezén talált megyékre is kivétel nélkül) kiterjedő érvénnyel fogja törvénybe iktatni.¹⁰ Vagyis a honti urak egyelőre nem tudhatták, hogy az ő megyéjükben a belügyminisztérium nem fogja-e mégis megtartatni a tisztújítást; s — meglehet — ekkor még abban is bizonytalanok voltak, hogy az országgyűlés által kimondani szándékolt moratórium vonatkozni fog-e majd az új törvények életbelépése előtt már meghirdetett tisztújításokra is.

Hogy tehát mielőbb tisztán lássák, mire is számíthatnak: a megye vezetői március 30-án megint Batthyányhoz fordultak — ezúttal avval a kéréssel, hogy ő az általuk április 13-ra már korábban „kitűzött tisztújítás megtarthatása körül hatás köréhez képest célszerű intézkedést tegyen”. S kérésüket, vigyázni óhajtván a látszatra, úgy adták elő, mintha leghőbb vágyuk továbbra is a tisztújítás terv szerinti megrendezése volna;¹¹ mikor azonban Batthyány — elébb szóbeli üzenet útján,¹² majd hivatalos leiratban¹³ is — tudomásukra hozta, hogy a tisztújítás megtartásához az országgyűlés által időközben már törvénybe iktatott moratóriumra való tekintettel nem járulhat hozzá; ezt a választ úgy fogadták, mint akik szívük mélyén éppen ilyen választ áhítottak kapni.

A miniszterelnöki feleletet napirendjére tűző április 10-i közgyűléssel tehát döntéséért köszönetet szavaztattak Batthyánynak;¹⁴ s a köszönetnyilvánítás ez esetben őszinte is volt, hiszen végérvényesen csak Batthyány közlései nyugtatták meg őket, ezek azonban végre valóban és tökéletesen megnyugtatták őket afelől, hogy továbbra is hivatalhelyükön maradhatnak. Nem számítva persze Majláthot és Lukát. Mert amennyire világossá lett immár előttük, hogy az ország kormányrúdját most kezükbe vevő liberális nemesi politikusok készebbek akár a konzervatívok soraiból választott megyei tisztviselőket is megtérni eddigi pozícióikban, mintsem hogy bárhol rést üssenek a megyei nemesség hatalmi állásain, annyira világos volt előttük is kezdettől fogva, hogy viszont az udvarhű főispánokat és adminisztrátorokat, akiket annak idején nem a szavazásra jogosultak többségének a bizalma juttatott tisztséghez, hanem a bécsi önkény ültetett a megyék nyakára, az új kormány okvetlenül és igen gyorsan meneszteni fogja.¹⁵

Amikor azonban a Hont megyei vezetők latolgatni kezdték, hogy mit várhatnak a rövidesen nyilván az ő megyéjükben is végbemenő főispán-cserétől: egyszer csak támadt egy óriási ötletük arra nézve, hogy ezt az elháríthatatlan csapást miként fordítsák mégis a maguk javára. S ama sokat emlegetett április 13-án, amelynek a közeledte néhány napja még oly nyugtalan-sággal töltötte el őket, a még folyvást együtt ülő megyegyűlésnek már elébe is terjesztették ötletüket: hogy tudniillik újfent keressék meg Batthyányt s kérjék fel arra, hogy „ezen megye főispánjává szilárd hazafi szeretetéről országszerte ösmeretes hon polgár s gróf Teleki László úrnak való kineveztetését ki eszközölni méltóztassék”. A megye rendjei pedig — bár példátlan eset volt, hogy valamely megye maga tegyen javaslatot leendő főispánjának a személyére — ezt az indítványt is készségesen és egy emberként felkarolták, ünnepélyesen (és a tőlük telhető legválasztékosabb irányban) leszögezve, hogy „e megye kormánya biztosabb hazafiúi kezekbe nem tétethetik le, mint éppen a kijelelt méltóságos gróf hazafiságos egyéniségébe, mert kinek... politikai pályája a nemzetnek ritka példányul s tükörül szolgálhat”; majd mindjárt választottak egy Pestre menendő fényes küldöttséget is, hogy az a javaslat elfogadtatása végett közvetlenül is lépjen érintkezésbe mind Batthyányval, mind magával Telekivel.¹⁶

S hogy a közgyűlésen résztvevő ellenzékiek pártolták ezt a kezdeményezést, annál persze mi sem természetesebb. Elvégre Telekit az ország az előző években mint a főrendi ellenzék egyik legtehetségesebb és legmunkásabb vezetőjét ismerte meg, s ezért őt az *ellenzék* köreiben

valóban óriási tisztelet övezte. Meglepő azonban abban sincs, hogy most a megyegyűlés konzervatív többsége szintén kapva kapott a személyére vonatkozó javaslaton — az ő ellenzéki múltja ellenére is, sőt éppen erre való tekintettel. Hiszen a honti pecsovicssok — ha a tisztújítás elmaradásából megnyugvást merítettek is — változatlanul érdekükben állónak gondolhatták fenntartani azt a látszatot, hogy eltökélt szándékuk a Batthyány-kormány odaadó szolgálata; ennek a látszatnak a fenntartására pedig keresve sem találhattak volna alkalmasabb eszközt, mintha éppen Batthyány eddigi legközelebbi fegyvertársát kérik kineveztetni megyéjük főispánjává. És ha kérésüket teljesítik is, akkor a dologból ezeknek a derék férfiaknak még egy nagy előnyük származott volna: az, hogy olyan főispán kerül megyéjük élére, aki az országos politika alakításában való nap-napi tevékeny közreműködése folytán Pesthez lévén kötve, Hontban — mint eleve bizonyosra vehették — csupán névleges főispán lesz majd; akinek a főispánsága alatt tehát továbbra is merőben a maguk kénye-kedve szerint kormányozhatják majd a vármegyét s akinek a főispánsága ezt — mi több — nemcsak lehetővé fogja tenni, de egyenesen meg is fogja könnyíteni, hiszen a főispáni szék általa történő elfoglalása után, bármit művelnek is majd, lépéseik takarójául mindig módjuk lesz előrángatni Teleki László tiszta nevét.

Hanem a Teleki kineveztetésére irányuló kezdeményezéssel a jó honti urak végül is legfeljebb annyit értek el, hogy ország-világ előtt megmutatták, mennyire igyekeznek kedvükben járni most fölénk kerekedett liberális ellenlábasaiknak; kezdeményezésüknek fogaratot szerezni azonban már nem tudtak. Teleki ugyanis köszönettel elhárította magától a megtiszteltetést — nyilván már csak azért is, mert nem volt nehéz átlátnia az Ipoly menti taktikusok hátsó gondolatait, de egyéb okokból is. S hogy mik voltak ezek az okok, azt tőle magától is megtudhatjuk, ha elolvassuk a honti küldöttség nála tett látogatása után a megye rendjeihez intézett levelét, amely így hangzott:

Tisztelt Polgártársak!

Olly megtiszteltetés jutott nekem, millyennél szebbet soha nem remélheték; olly megtiszteltetés, melyre magamat érdemessé tenni legforróbb vágya, legfőbb feladata leend életemnek. Hont megye közönsége, tisztelt polgár társaim által a megyei fő kormányzó hivatal elvállalására szollitatám fel. Milly dicsőség illy uton nyerni hivatalt! s én nem vállalhatám el! Szét zúzott kebellem sohajtok fel Önökhöz, tisztelt Polgár Társak, bocsánatért, hogy nem vállalhatám el. Fiatal korom legmerészb arany álmai sem ragadtak el soha fényesebb dicsőség reményeig, mint mi nekem jutott s nekem juthatott volna; higyjék el Önök, könyörgök! higyjék el, hogy örökké feledhetlen marad nekem ennek emléke, feledhetlen, mint a fölötti mély keservem, hogy tisztelt polgár társaim akaratát nem teljesíthetém. Kínos harcot vívtam magammal, míg végre kétségbe eséssel kikelle mondanom a *lehetlen* szót!

Olly esetben, minő a jelen, — tudom — nincs elháríthatlan akadály az egy meggyőződésem kívül; de mikor ez gördül előnkbe, mikor ez kiált fel lelkünkben elnémihtalan hangjával, akkor — úgy hiszem — jogosan mondjuk ki a *lehetlen* szót. Azért mellőzöm egészem rongált állapotát,¹⁷ hiszen a polgár hasonló a katonához, kinek nincs parancsolóbb kötelessége, mint kiállani a számára kijelölt helyre, ott őrködni és vívni, a míg el nem hivatik vagy ki nem dől; nem említem magán házi viszonyaimat,¹⁸ hiszen a polgárnak legszentebb viszonya az, mely őt hazájához köti, s hol ez parancsol, ott minden egyéb kötelezettség megszűnik! — csupán polgári kötelességeim iránti meggyőződésemet említem.

A mostani független magyar kormány mint a nemzet többségének kifolyása nézeteim szerint egészen más helyzetben van, mint millyenben volt ez előbb kisebbségi kor-

mány, melynek hogy életét nyújtsa, abba kellett járni, hogy magának bár milly úton többséget csikarjon ki. A mostani kormány működéseit köz bizalom kíséri: kinevezéseiben tehát csak egy fő célt kellend szemei előtt tartania: a köz adminisztrációnak lehető legtökéle[te]sbb fokra emelését. Kik e cél elérésére legtöbb tehetséggel, avatottsággal bírnak, azok tehát helyesen teszik, ha hivatalt, különösen főispánságot válnak. De én illy tulajdonokkal nem dicsekhetem; ha mi csekély hatásom lehetend, soha egyébbnek nem lesz tulajdonítható, mint annak, hogy kik ösmernek, szándokomat tisztának, irányomat becsületesnek, elveimhezi ragaszkodásomat szilárdnak hiszik és tudják.

Tisztelt Polgár Társak!

Meggyőződéseim nem engedi, hogy ez alkalommal is kiemeltessem magamat a szerény helyzetből, melyben eddig működtem! közlegénynek kell maradnom a nép között; így s csak is így gyakorolhatom legcélszerűbben csekély hatásomat — különösen a jelen körülmények között. Pártolni s ellenőrizni a kormányt s a néppel együtt követelni azt, mi hazánk számára a szabadság, egyenlőség s testvériség elveinek alapján még kívándó: ez a kör, mely előttem nyitva van.

De kérdem, mikor lehet pártolásomnak több hatása: akkor-é, ha mostani szerény, de független helyzetbe pártolom a ministeriumot, vagy akkor, ha pártolom mint hivatalnok úgy hiszem, e kérdésre könnyű a felelet. Ellenőrködni pedig és követelni: miként fér ez egybe a hivatalnoki helyzettel? Mostani parlamentáris kormány rendszerünk mellett abból, ha a hivatalnok véleménye egy-más tárgyra nézve a ministeriumétól eltérő, szükségképen mi következik? az, hogy a hivatalnok vagy le lép, vagy elmozdítatik. Már most — föltéve, hogy hivatalt válnék s aztán a vélemény különbség egy nem remélt esete adná magát elő —, ha lelépnék, a kormánnyal szembe milly ellenséges állásba helyeztem volna magamat! ha hivatalomtól elmozdítálnák, milly természetes volna azontúli fellépésemet boszúságnak, sértett hiúságnak tulajdonítani! úgy hogy ezt alig vehetném rossz néven azoktól, kik engem közelebről nem ösmernek. Az általam elő hozottakból tehát — úgy hiszem — elég világosan kiténik, hogy bár melly lehetőséget téve fel, [akár a kevésbé valószínűt, hogy nézeteink azonosak,]¹⁹ akár a valószínűbbet, hogy nézeteink egybe-másba eltérők volnának — s pedig e kettőn kívül nincs lehetőség —, nem tennék célszerűn, nem tennék helyesen, ha most főispánságot válnék.

Tisztelt Polgártársak! ha a mondottakon kívül még magyar ország s Erdély egyesítésének fontos ügyét említem, mely melletti küzdésre könnyen meglehet, hogy honfi kötelességem rövid időn a testvér hazába hívand el,²⁰ előadtam indokaimnak legfőbbjeit, melyek miatt könnyezve bár s tört szívvel, de elhatározottan kell ki mondanom, miszerint tisztelt polgár társaim akaratát teljesítnem lehetlen. Könyörgök, higgyék el Önök, hogy ez elhatározásra engem az említetteken kívül semmi mellékes nézet nem bírt s okaimat őszintén adtam elő keblem mélyéből! higgyék el, hogy semmi nem enyhítheti fájdalomat, mint azon remény, hogy tisztelt polgár társaim kegyeségöket tőlem jövőbe sem vonandják meg, semmi sem tenné tűrhetlenebbé, mintha tisztelt polgár társaim kétségbe vonnák azt, miszerint magamat akaratuk teljesítésében az egy lehetetlenségen kívül semmi egyéb által gátoltatni nem engedtem volna.

Mély tisztelettel maradván Önöknek, tisztelt Polgár Társak,
Pesten, 1848. évi april 19^{én}

alázatos szolgája,
Teleky László s. k.²¹

Valószínű azonban, hogy mire ez a levél május 4-én Hont megye következő közgyűlése elé került, addigra az itteni konzervatívok már nem is nagyon bánták, hogy választottjuktól elutasító feleletet kaptak. Hiszen amikor Teleki főispáni kinevezését kezdeményezték, akkor őt még a Batthyány-kormány legfőbb támogatói közé sorolták. Mostanra viszont, ha egyéb forrásból nem, hát magából az április 19-i levélből is megtudhatták, hogy Teleki valójában már egyáltalán nem tekinthető a kormánypolitika fenntartások nélküli hívének. (Ha pedig — ami nem teljesen kizárt — a sajtóból²² vagy máshonnan ismerték már Telekinek a pesti Radikál Kör nevében a kormányhoz intézett április 30-i petícióját is, amely azt követelte, hogy a minisztérium többé ne csupán fenyegetse a bécsi udvart önálló magyar fegyveres erők létrehozásával, hanem ténylegesen is és haladéktalanul kezdje meg egy „országos toborzás útján önkénytesekből” szervezendő nagylétszámú hadsereg kiépítését.²³ akkor ebből szintén csak azt a következtetést vonhatták le, hogy Teleki meghasonlott a kormánnyal.²⁴) Márpedig ők nem olyan embert vágytak látni a főispáni székben, akire a jelenleg hatalmon lévő kormányférfiak — ha más okból is: nem jobb-, hanem baloldalisága miatt — ugyanúgy gyanakodva fognak nézni, akár rájuk magukra, hanem éppen hogy olyan személyt, aki maradéktalanul élvezi a kormány bizalmát s ebből a bizalomból valamennyit rájuk is át tud majd sugározni.

A május 4-i közgyűlésen tehát a Teleki levelében foglaltakat minden további nélkül tudomásul vették s egyáltalán nem panaszták föl a válasz elutasító voltát. Igaz, az elutasítás keltette örömknek sem adtak hangot; csakhogy ezt bajosan is tehették volna, miután előzőleg oly magasztalólag nyilatkoztak Teleki „hazafiságos egyéniségé”-ről. S ugyanezen okból most arra sem gondolhattak, hogy netalán közvetlen bírálattal illessék a Teleki-levelnek azokat a passzusait, amelyek nyíltan feltárták, hogy a levél írója a jövőben a kormánytól eltérő úton szándékozik járni; habár a megye konzervatív vezérférfiai ez alkalommal is okvetlenül jelezni akarták, hogy a kormány rájuk — Telekivel ellentétben — ezután is bizton építhet. De hát a Teleki álláspontjával történő nyílt szembehelyezkedést ez sem követelte meg parancsolólag. S ezt tökéletesen megértette Maithényi alispán is. Mikor tehát rá került a szólas sora, roppant egyszerű megoldást választott: anélkül, hogy akár egyetlen hanggal is utalt volna arra, milyen utat tűzött maga elé Teleki, a legteljesebb határozottsággal értésükre adta az egybegyűlteknek, hogy a megye tisztviselői mindenesetre más utat választanak, amennyiben „Hont tisztikara a felelős minisztériumhoz csatlakozik, annak támasza, istájpja lesz”. Majd, miután a megyegyűlés eloszlott, erről a nyilatkozatról lóhalálában tájékoztatta a kormány illetékes tagját, Szemere Bertalan ügyminisztert is²⁵ abban a nyilvánvaló reményben, hogy a szép szavak hatással is lesznek azokra, akiknek szánvák.

Hanem Szemerét és kollegáit különösebben persze ezek az ő edzett fülükben üresen pufogó frázisok sem hatották meg. Amire azonban Maithényi és gárdája áhítozott, azt Batthyányék végeredményben ennek ellenére is megtették, mikor most olyan döntést hoztak, hogy Hont vármegye főispánja a hajdan „a Martinovics-féle dolgokba elegyedett”²⁶ Géczy György unokaöccse, a Zólyom megye országgyűlési követeként már a harmincas évek elején feltűnt Géczy Péter legyen.²⁷ Hiszen ő, bár ismertség és tekintély dolgában nem vetekedhetett Telekivel, szintén mint az ellenzék régi harcosa szerzett nevet s, mivel április végén kapott már egy másik, sokkal fontosabb — az alsómagyarországi bányakerületbe szóló kormánybiztosi — megbízatást²⁸ is, a Hont megyei tisztikart szintén vajmi ritkán bosszanthatta lpolyságon történő személyes megjelenésével.²⁹

Hont megye rendjeinek tehát jó okuk volt arra, hogy május 24-i gyűlésükből, amelyen Géczyt ünnepélyesen beiktatták főispáni székébe, ismét köszönő levéllel forduljanak Batthyányhoz. S mivel közben, május derekán a forradalom táborának baloldala — s azon belül Teleki is — újabb és minden korábbinál szenvedélyesebb támadást intézett a kormánypolitika ellen,³⁰ a

levélírás arra is kiváló alkalmat szolgáltatott a honti uraknak, hogy még egyszer kinyilvánítsák a kormánypolitika iránti állítólagos hűségüket s még egyszer elhatárolják magukat azoktól, akik — mint oly magasztos költőiséggel (s persze megint a Telekire történő egyenes utalás mellőzésével) megfogalmazták — „feledve vagy át nem látva az idő viharzó hullámainak veszélyét, ezredéves hajónkat — a mi kedves hazánkat — maga a vész közepette gyökerestül átalakítani ohajtának a nélkül, hogy az előbb a legközelebb eső partot érve, csak kissé is megerősíthetnék, mielőtt a végkép elmerüléssel fenyegető idő tengerére bocsájtatnék”.³¹ Ennek a szívhez szóló irománynak a postázása után pedig Maithényi és társai nyilván már akár mérget is mertek volna venni arra, hogy a forradalmi kormányzat többé végleg nem fogja háborgatni őket megyéjük ügyeinek tetszésük szerinti intézésében.

S ebben a várakozásukban nem is csatlakoztak — egészen decemberig. Az év utolsó hónapjában viszont, mikor Windisch-Grätz herceg csapatai hadra keltek a magyar forradalom ellen, Kossuth (aki időközben a Batthyány-kormány örökébe lépett honvédelmi bizottmány elnökeként a forradalmi kormányzat feje lett) egyszer csak arról értesült, hogy Maithényiek egy titkos kupaktanácson jóelőre elhatározták a megyéjük felé még éppen csak megindult ellenség előtti majdani készséges meghódolást; s erre egy liberális Nógrád megyei országgyűlési képviselő, Repetzky Ferenc személyében azonnal kormánybiztost menesztett Hontba az ügy kivizsgálására.³² Maithényieknek azonban nehézségeket végül ez sem okozott, mivel árulásukra Repetzkynek persze nem sikerült tárgyi bizonyítékokat találnia.³³ Hont megye konzervatív tisztviselői tehát ezt követően is zavartalanul megmaradhattak hivatalhelyükön, mígnem januárban végre valóban a császáriak kezére került megyéjük s így végre levethették a tíz hónapja magukra erőszakolt álarcokat, hogy a továbbiakban kevés kivétellel³⁴ immár az ellenforradalom nyílt kiszolgálóiként (s ismét — az ezúttal Hont császári biztosává megtett — Luka Sándor vezérletével) folytassák honboldogító tevékenységüket.³⁵

Amivel azután a forradalom liberális vezetői számára nagyszerű lehetőséget teremtettek ahhoz, hogy — ha kedvük tartja — fontolóra vegyék, vajon érdemes volt-e hatalomra jutásuk óta oly kíméletes bánásmódban részesíteniök konzervatív osztályostársaikat...

1. Mindezekről bővebben Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig III, Pest, 1868, 63–80. I. és Hont vm. ekkori másodfőjegyzője, Gyürky Antal: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ik évig [I], Vác, 1874, 250–270. I.
A további jegyzetekben előforduló rövidítések:
HML = Hont megyei Levéltár
Kjk = közgyűlési jegyzőkönyv
KLÖM = Kossuth Lajos Összes Munkái
ME = miniszterelnöki iratok
'48ML = Az 1848–49-i minisztérium levéltára
OL = Magyar Országos Levéltár, Bp
PH = Pesti Hírlap
ŠtABB = Štátny archív v Banskej Bystrici
2. Amint azután ki is tért rájuk az adminisztrátori rendszerrel foglalkozó kerületi választmány megbízásából készített jelentésében, s.d. [Pozsony, 1848 márc. 1], KLÖM XI (szerk. és bev. Barta István), Bp, 1951, 603–604. I.
3. Erről a 11. jegyzetben idézendő források.
4. Ahogy ezt Petőfi írta: Lapok Petőfi Sándor naplójából, 1848. márc. 17, Petőfi Sándor Összes Művei V (szerk. V. Nyilassy Vilma és Kiss József), Bp, 1956, 79. I.
5. Így Gyürky [I,] 276. I.
6. OL '48ML ME 1848:13.
7. Ld. ŠtABB HML Kjk 1848:992. Az e tárgyban a többi megyéhez intézni szándékolt, de végül mégsem postázott körlevél szövegét közli egykori megfogalmazója, Pongrácz Lajos (szerk.): Kivonatok Hontvármegye jegyzőkönyveiből 1848–1849- és 1861-ről I, Selmeczbánya, 1890, 66–67. I. (Szétküldésének elmaradásáról uo. I, 10. I.)
8. A két törvényjavaslat (egyugyanazon ív papírra írott s eleddig kiadatlan) eredeti fogalmazványa az országgyűlés iratai között található meg: OL Regnicolaris levéltár, Archivum Regni, Lad. XX21. Fasc. C.N° 56.
9. Ld. az 1848:XVI. t.-c.-t.
10. Ld. az 1848:XVII. t.-c.-t, amely végül nemcsak egyes megyék teljes tisztikarának, de még egyes megyei tisztviselőknek az újjáválasztását sem engedélyezte, hanem — Deák Ferenc „közegyetértéssel” fogadott módosító javaslatának megfelelően — úgy rendelkezett, hogy ha valahol esetleg megürül valamely megyei tisztség vagy szükségessé válik új tisztségek létesítése, akkor ezek betöltéséről — egyelőre csupán ideiglenesen és helyettesítés révén — az illető megye főispánja gondoskodik az 1848:XVI. t.-c. értelmében alakítandó képví-

selőbizottmánnal egyetértőleg. (Hogy evvel a megszorítással az országgyűlés Deák kezdeményezésére cserélte fel Kossuth törvénytervezetének azt a passzusát, amely egyes megyék számára kivételesen és belügyminiszteri felhatalmazástól függően továbbra is lehetővé tette volna teljes tisztújítás tartását, az kitérnek az alsótábla 1848. ápr. 6-i ker. ülésének leírásából: PH 1848 ápr. 13, 28. sz. 326. l.)

Itt megjegyzendő, hogy a további törvényhozási intézkedésig működni hivatott képviselőbizottmányokra vonatkozó döntés — mint másutt (Spira György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a, Bp, 1964, 109—113. l.) már részletesen szoltam róla — annak a nézetkülönbségnek az áthidalására szolgált, amely a megyerendszer újjászervezését illetően Kossuth és Széchenyi között alakult ki ekkor. Széchenyi ugyanis azon a véleményen volt, hogy egyelőre óvakodni kell a megyei közgyűlések teljes népképviselőre alapozásától, mert ez megingatná a megyék nemességének hatalmi helyzetét s a nem-magyar lakosságú megyék irányításának nemzetiségi politikusok kezére kerülését vonhatná maga után; Kossuth viszont — bár a megyék nemességének hatalmi helyzetét megingatni és a nem-magyar lakosságú megyék irányításának nemzetiségi politikusok kezére kerülését előmozdítani maga sem akarta, azaz a dolog *lényegére* nézve maga is osztotta Széchenyi álláspontját — a megyegyűlések azonnali teljes népképviselőre alapozása mellett kardoskodott, mert arra számított, hogy nálunk is úgy lesz, ahogyan a régi Rómában volt, ahol „megadattott a választói szabadság, de... patriciusokat választottak”. (Ld. az országgyűlés alsótáblájának 1848. ápr. 2-i ker. ülésén tartott felszólalását, KLÖM XI, 719. l.)

Vannak azonban, akik a Kossuth és Széchenyi álláspontja közötti különbséget nagyobb-nak, *lényeginek* igyekeznek feltüntetni s azt sugallják, hogy Kossuth csupán elfogult követársainak megnyugtató végett tett úgy, mintha maga is a megyei igazgatást eddig irányító nemesurak helyükön maradását vélne kívánatosnak, ténylegesen viszont egyáltalán nem rosszalotta volna a nemzetiségi politikusoknak a megyékben történő térhódítását. (Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban, Bp, 1971, 337—338. l. és Szabad György: A polgári átalakulás megalapozása 1848—49-ben, A negyvennyolcas forradalom kérdései, Bp, 1976, 60—61. l., illetve Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében, Bp, 1977, 121—122. l.) Ezek a szerzők tehát — hogy olyan látszatot keltsenek, mintha Kossuth a nemzetiségekkel szemben Széchenyiénél nagyobb engedékenységre hajlott volna — készek Kossuthot akár köntörfalazónak is lefesteni, a tisztújítások időleges felfüggesztését előíró törvényjavaslatáról pedig még csak említést sem tesznek — persze érthetően, hiszen ebből a (fentebb idézett) javaslatból napnál fényesebben kilálglik, hogy a megyék tényleges irányítását Kossuth éppúgy a megyei nemesség képviselőinek kezében óhajtotta látni ezután is, akár Széchenyi. Akad azután olyan kutató is, aki megemlékezik ugyan a tisztújítások átmeneti tilalmát kimondó rendelkezésről is, de úgy, mintha ezt az országgyűlés szintén „mindenekelőtt Széchenyi kívánságára” iktatta volna törvénybe. (Ld. Gergely András: Az 1848-as magyar polgári államszervezet, A magyarországi polgári államrendszerek, Bp, 1981, 72. l.) Ismételten hangsúlyozni szeretném tehát, hogy a tisztújítások elnapolására vonatkozó javaslatot a megyegyűlések népképviselőre alapozását előíró törvényjavaslatával együtt (s vele egyidejűleg) igenis Kossuth dolgozta ki; s ezt most még avval is megtoldhatom, hogy Széchenyi a tisztújítások ügyének szentelt javaslatához egyáltalán nem is szolt hozzá — s nyilván éppen azért nem, mert a tisztújítások késleltetendő voltát illetően Kossuth álláspontja érdemileg nem tért el az övétől —, a Kossuthtól származó eredeti törvénytervezet további megszorítását pedig, ha bizonyára helyeselte is, szintén nem ő, hanem — mint már láttuk — Deák kezdeményezte. Sőt ehhez azt is hozzáfűzhetem, hogy e javaslat utólagos módosítása ellen végül maga Kossuth sem emelt szót.

11. V.ö. ŠtABB HML Kjk 1848:997 és Hont vm. Batthyányhoz, Ipolyság, 1848 márc. 30, OL 48ML ME 1848:114. Az idézet az előbbiből. — A problémára egyébként a megyei hatóság a nagyobb biztonság kedvéért az ország közigazgatását ekkor átmenetileg irányító Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány figyelmét is felhívta. (Erről a bizottmány tagjai, Klauzál Gábor, Szemere Bertalan és Pulszky Ferenc Batthyányhoz, Pest, 1848 ápr. 5, uo. 1848:37.)
12. Erről az 1848 ápr. 10-i megyegyűlés jegyzőkönyve: ŠtABB HML Kjk 1848:1014.
13. Erről uo. 1848:1015.
14. Ld. uo.
15. Amiben egyébként nem is tévedtek: egy Szemere belügyminiszter által kibocsátott rendelet már április 16-án intézkedett az adminisztrátorok eltávolításáról, majd április 20-án megkezdődött a konzervatív főispánoknak liberálisokkal való felcserélése is. (Szemere rendeletét reprodukcióban közli Rózsa György és Spira György [szerk.] *Negyvennyolc a kortársak szemével*, Bp, é.n. [1973], 216. sz., az új főispánok kinevezésére vonatkozó adatokról pedig tömör — bár nem hiánytalan — felsorolással szolgál Szeremlei Samu: *Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről* [I], Pest, 1867, 71–72. l.)
16. Minderre ŠtABB HML Kjk 1848:1039.
17. Utalás súlyos gyomorbajára. (Erről Horváth Zoltán: *Teleki László 1810–1861 I*, Bp, 1964, 127., 160. l.)
18. Célzás az őt Orczy István báróné Lipthay Augusztá bárónőhöz fűző törvényesíttelen élettársi kapcsolatra. (Erről uo. I, 91. l.)
19. Ezzel a mondat egészének értelméből és szerkezeti felépítéséből önként következő betoldással magam egészítettem ki a másoló hibájából itt nyilvánvalóan megcsonkult szöveget. — *S. Gy.*
20. Utalás az unióról dönteni hivatott (s ekkor már nyolc napja meghirdetett) erdélyi országgyűlésre, amelyen aztán csakugyan részt vett Teleki is.
21. A levél eredetije nem maradt ránk — s ezért nem található róla említés Teleki leveleinek jegyzékében (Horváth Zoltán I, 479–491. l.) sem —, szövegét azonban megörökítette az 1848 máj. 4-i honti megyegyűlés jegyzőkönyve: ŠtABB HML Kjk 1848:1090. Jobb híján ezen a forráson alapul tehát a fenti közlés (s ezt a forrást követi — sok pontatlansággal — a levél első kiadója, Pongracz is, I, 68–70. l.) A szöveg helyesírása — így a névalírásban látható *y* is — a honti másoló sajátja. — Arról egyébként, hogy Teleki nem vállalta a honti főispánságot, megemlékeztek már életírói (Lengyel Tamás: *Gróf Teleki László*, Bp, é.n. [1942], 43. l. és Horváth Zoltán I, 180. l.) is, de csak egészen futólag.
22. Például a Pesti Hirlapból (PH 1848 máj. 3, 46.sz. 393. l.).

23. A petíciót (amelyet Telekin mint a Radikál Kör elnökén kívül a kör jegyzője, Reök István is aláírt) közli Pap Dénes (szerk.): Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849 I, Pest, 1868, 65–67. l.
24. A szakirodalomban néhány éve felmerült ugyan olyan feltevés is, hogy a szóbanforgó petíció éppen a kormány sugalmazására született, mintegy nyomatékot adandó a bécsi hatóságok által a birodalom más tartományaiban állomásoztatott magyar seregek hazavezénylésére irányuló kormánykövetelésnek (Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán, Bp, 1973, 226–227. l.); e feltevés alapos voltát azonban semmiféle közvetlen bizonyíték nem igazolja, az április 19-i Teleki-levél pedig éppenséggel kizárni látszik, hogy írójában még április végén is volt volna készség a Béccsel szemben folytatott kormánypolitika támogatására.
25. Ld. Maithényi Szemeréhez, Tompa, 1848 máj. 6, OL '48ML a belügyminisztérium általános iratai 1848:1185.
26. Erről Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal IV, Pest, 1858, 347. l.
27. Erre nézve ld. István főhg. nádor Géczy főispáni kinevezését tartalmazó rendeletét, Bp, 1848 máj. 3, PH 1848 máj. 11, 53. sz. 423. l.
28. Erről Szócs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban, Bp, 1972, 33–35. l.
29. V.ö. Gyürky [I.] 286. l.
30. Erről részletesebben Spira György: A pesti forradalom baloldalának harca a kormánnyal meg a polgársággal 1848 májusában. Történelmi Szemle 1971, 341–344. l.
31. Ld. Hont vm. Batthyányhoz, Ipóltság, 1848 máj. 24, OL '48ML ME 1848:255.
32. Erről Kossuth Hont vm.-hez, Bp, 1848 dec. 30, KLÖM XIII. (szerk. Barta István), Bp, 1952, 928. l. és ua. Repetzkyhez, ugyanaznap, uo. 928–929. l.
33. V. ö. Repetzky a honvédelmi bizottmányhoz, Ipóltság, 1849 jan. 5, OL '48ML az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai 1849:487.
34. Ilyen volt pl. Gyürky Antal, aki 1848 novemberétől a mozgó nemzetőrség tisztjeként szolgált, 1849 januárjában pedig csatlakozott a honvédsereghez. (V.ö. Gyürky [I.] 295–297. l.)
35. Erről nagy vonalakban (az egykori tisztársait egyébként mentesíteni igyekvő) Gyürky [I.] 299–304. l., valamint Andics Erzsébet (szerk. és bev.): A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben I, Bp, 1981, 79., 83., 88. l. A megyei vezérkar további működésének részletekbe menő felderítésére azonban nincs lehetőségünk. Hont megye ez időbeli iratai ugyanis nem maradtak ránk — állítólag azért, mert a forradalom összeom-

lása után „a német kormány közegei megsemmisítették őket” (Gyürky [I.] 298. l.). Ami persze nem hihető — már csak azért sem, mert a császáriak más megyékben nem cselekedtek ilyenképpen, de azért sem, mert a pusztítás a megye 1848 szeptemberéig, azaz az ellenforradalom nyílt, fegyveres fellépésének pillanatáig terjedő jegyzőkönyveit furamód megkímélte. Valóbszínű tehát, hogy ténylegesen maguk a megyei vezetők voltak azok, akik 1849 januárjában eltüntették az előző négy hónapban kifejtett tevékenységük nyomait, majd 1849 áprilisában, a császáriak átmeneti eltakarodásakor és a honvédsapatok visszatértekor hasonlóképpen jártak el az ellenséges megszállás idején keletkezett iratokkal is (hogy azután ettől a jól bevált megoldástól a későbbiekben se tágítsanak).